

Илази сваког четвртка
на цијелом табаку.

Стаје на *Црној Гору, Ау-
стро-Угарску, Босну и Хер-
цеговину*:

годишње . . . 4 фор.
на по године . . . 2 "
на четврт године 1 "
за Србију и све друге земље
годишње . . . 15 франака
на по године 8 "
на три мјесеца 4 "
у плату.

ЦРНОГОРКА

ЛИСТ ЗА

КЊИЖЕВНОСТ И ПОУКУ.

Уредник:

ЈОВАН ПАВЛОВИЋ.

Претплата на Црне Го-
ре и сва писма шаљу се
само уреднику.

Претплата на Србије у-
пућује се Велимиру Вало-
жићу у Београд, а из дру-
гих крајева под адресом
Р. Рамадановић Саттаро
(за „Црногорку“).

Претплату примају сви
наши књижари и нови-
нарске експедиције. Не-
франкирана писма не при-
мају се.

БРОЈ 25.

Ц е т и њ е, 2. А в г у с т а 1884.

ГОДИНА I.

Х А М Л Е Т,

Краљевић Дански.

Трагедија у 5 чинава од Виљема Шекспира, с инглеског превео др. Лаза Костић.

Први чин.

Појава IV.

Хамл.

Ал' закуп'те се.

Хорач.

Вјере ми нећу.

Марц.

Ни ја.

Хамл.

На мој мач.

Марц.

Закели смо се, господару, већ.

Хамл.

Озбиљски, на мач, одиета.

Дук.

(Овадо).

На мач!

Хамл.

Ха, момче, ту ли е' ? Је л' добричино ?

Овама — чујете л' тог у подруму —
Закуните се.

Хорач.

Рец'те заклетву.

Хамлет.

Да нећете што ноћас видјесте,
проказат' ником, на мој мач.

Дук.

(Овадо).

На мач!

Хамл.

Hic et ubique. Хајдмо даље, хајд!
Овамо, господо,
метите опет руке на мој мач:
Да нећете што ноћас видјесте

проказат' ником, на мој мач.

Дук.

(Овадо).

На мач!

Хамлет.

Кртино стара тако ли је, да ?

Да брзо ријеш, вретан логумар!

Још мало даље, добри другови.

Хорач.

Да страна чуда, сунца, мрака ми!

Хамлет.

Иа страна за то поздрави га ти.
Мој Хорације,
што има све од земље до неба,
не слути ваша философија,
Овамо; ту к'о там, да никада,
тако вам спаса, издат' нећете,
ма како се понаш'о чудно ја,
— јер може ми се кадгод свидјети
претварати се чудно, махнито, —
да ви, видећ ме тада, никада,
скрстивши руке св' овако, ил'
овако машућ главом сумњиво
навијајућ' не изустите што
к'о, ја, да, знамо; — Кад би човјек хтио
ил' каквим било мигом издати
да знате што о мени: — никада,
тако вам спаса крајној невољи,
закуните се на мој мач.

Дук.

(Овадо).

На мач!

Хамлет.

Умир' се, блудни душе! — Господо,
Свом љубављу се препоручујем:
Узмогне л' шта сиромаш Хамлет вам
Учинити, ка' пријатељ и друг,
ако Бог да. Сад хајдмо заједно,
ал' увјек прст на уста, молићу.
Раскламитано врјеме: — О проклети час,
што мене роди да му склопим јаз.
Ал' хајдмо, хајдмо заједно.

(Оду).

Други чин.

Прва појава.

Соба у кући *Полонијевој*.

Улазе *Полоније* и *Риналдо*.

Полоније.

Подај му ове новце, синко, писма та.

Риналдо.

Разум'јем, господару.

Полон.

Риналдо синко, неће с горег бит'
пр'је састанка да мало прочита
како се влада.

Риналдо.

Мишљах и сам то.

Полон.

Тако је, добро, врло добро. Чуј,
за Данце питај у Паризу пр'је,
какви су, ко су, гдје се састају,
и с ким, шта троше, на кад нађеш ти,
распитујући, трагајући то:
да познају мог сина, приби им,
на заштај о њему поближе.
учини му се знанац из даље,
на речи: — „Знам му оца, другове,
и њега мало“; — јеси л', синко, чуо?

Риналдо.

Да, врло добро, господару, да.

Полоније.

„И њега мало“, рец' „а“ овлаш тек,
но ако ј' онај, то је испало,
оваки је, оваки“, ту наговари
на њега свашта, само ништа што б'
срамотило га: чувај ми се тог;
знаш, нестанице, људи, раскалаш,
ка' сваки младић кад је слободан
што чини.

Риналдо.

Ка' на примјер карте,

Полон.

Да,
ил' пиће, псовка, свађа или бој,
ил' дроње, — хајде де!

Рин.

Срамотило б' га то господине,

Полон.

Не, не, зачини само чиме годе знаш.
Не казуј само какве саблазни,
ка' да се не би умјерити знао:
То не бих ја; износи грешке му
да с' чине тек слободне пјетлице,
тек плахо људи жесток посуктај,
несавладана, раздивљана крв,
што сваком бива.

Риналдо.

Ал' господине, —

Полон.

Ка' велиш, зашто?

— *Рин*.

Ди господине —

ја молим, за што?

Полон.

Ево томе смјер,

упалиће, уздам се, досетка:
Намећућ сину мом те лагиче,
ка да ј' у послу мало обртжан,
запамти, онај што г' испитујеш
ако га кривог у тим стварма зна,
уз тебе ће јамачно пристати:
„Да, брате“, — „друже“, ил' „господине“, —
ил' како је већ тамо обичај
ил' узречица.

Риналдо.

Да, господине.

Полон.

И онда ће тај човјек — онда ће —
Шта хтједох рећи? Хтједох, свеца ми,
ко нешто рећи. Гдје сам оно стао?

Рин.

Рекли сте, „јамачно пристати“,
ил' „друже“, ил' „господине“.

Полон.

Јамачно, рекох, пристаће, — да, да;
Овако ће: „младића тога знам;
јуче га видјех, ил' опомадне,
ил' тад, ил' тад, са тим, ил' тим, на што по
р'јеч,

коцкао се љуто; ондје бјеше и'јан,
при лонтању се онде побио;
видјех га ућ' у какав блудни дом,
спирјех и прочаја.
Сад видим то; тако ћеш упецат'
на мамак лажи шутку истину.
Тако се зна, досјетљив, mudar ум
довјати, савијат', засјести,
те заходећи наћи прави пут.
Тако ће ти помоћи савјет мој,
да дознаш сина мог. Разум'јеш, а?

Риналдо.

Разум'јем, господару.

Полон.

Збогом сад!

Ринал.

Мој добри господару.

Полон.

да знаш како се влада.

Мотри сам

Ринал.

Јамачно.

Полон.

Нек учи свирку.

Ринал.

Знам господине.

(Оде).

Долази Офелија.

Полон.

У здрављу: Гле, Офел'ја? Шта ћеш ти?

Офелија.

Јух, оче, ала ми је било страх!

Полон.

А зашто, за име Бога?

Офелија.

У мојој соби, оче, пијем ја, тога

Ал' ото преда м' кнеза Хамлета, —
гологлав, раздрљен, а чаране
на чланке су му пале, прљаве ;
К'о криа бл'јед, дршћу му кољена,
у погледу му тако естрапан бол,
к'о да ј' из пакла јадан утек'о,
страхоте причати.

Полоније.

Полудио, љуби те.

Обелија.

Ја не знам, оче, ипак ми је страх.

Полон.

Шта рече ?

Обелија.

Руку м' узе жестоко,
забаци главу, руком опружив,
а другим руком преко чела свог,
у лице ми се тако загледа,
к'о да б' га црт'о — Тако подуже :
На пошпетку — затресе руку ми,
и трипут махнув главом доле гор',
дубоко, тако боно удахну,
к'о да ће му се снага распауни,
к'о да ће свиснут' ! За тим пусти ме,
и окренутим лицем на раме,
без очију погађ'о је свој пут,

без очију на врата погоди,
непрестано на мене гледајућ'.

Полоније.

Хајд' самног сад : Да видим гдје је краљ.
Та то је сушти занос љубави,
жештином својом себе сатире,
а вољу тјера у очајни рад,
к'о страст ма која друга под небом
што мучи нашу нарав. Бојим се —
Што ? да л' му скоро преку рече р'јеч ?

Обелија.

Не, драги бабо, ал' сам одбила
сва писма му по заповјести вам,
и доласку заступила му пут.

Полоније.

За то је махнит. Врло ме је жао,
што болом пажњом ја не мотрих на њ :
Ја миплах шала, преварише те.
Проклета сумња ! Кад је човјек стар
пренагли му се често смотрзност,
к'о младима што пажња малакше.
Сад хајд'мо краљу, он то мора знаг' ;
притајајти донело б' већи јад,
нег' мржње што ће, издат' љубав сал.
(Оду.)

(Наставиће се).

Mens sana in corpore sano.

(Из рукописа : Мозак и срце у физиолошкој).

(Наставак.)

Код анормално сложена човјека душевне су моћи рјетко кад балансоване. Живци у њега обично не раде правилно, те својим немиром узбуђују и своја средишта и срце и цијело тијело — дакле сву душу. Цијели апарат живчани ради живље по што би по правилима физиолошким требало. Осјетљив је и пријемљив до крајности. Најмања стипница, која поред гвоздених живаца нормална човјека прође без пажње, не може а да се не такне његовијех живаца с већом или мањом јачином, и онда је читава узбуна у души-тијелу. Слика од доби-веног утиска, која се с пола пренесе до свијести, никад није објективна, него увијек измијењена, увеличана, смањена. Разумије се, да је и реакција на то необична, а ушљед тога и аспекти ванредни.

Живчана система у анормалнога човјека живи и ради на трошак цијелога тијела и свијех других органа његових. Она има превагу над цијелим тијелом. Ту тијело пада на жртву души, другим ријечма : сила је јача од материје, добила је над њом превагу, па се служи њоме и троши је немилуће.

Ако је анормалнога човјека даруно с поља утисак, који радост прави у свијести, онда је то радост којој нема мјере ни граница. Испред

тога јединога афекта, који се у свијести оснажи свом силом, ишчезава све остало. Што је прије тога било у свијести, то се заборавља ; за оно, што може доћи, не мари се. Радост је пошлавља све ; душа плива у њој. Срце игра.

Што је тако, ако жалост наиђе. Огледало душе посукује са свијем. Помрчина наиђе на душу. У тој помрчини или се ништа друго не види, или, ако се што и види, оно је црно, мрачно, ма у самој ствари и најсвјетлије било. Срце је „пуно јада“ ; душа је постала „гробље“ ; језик се скаменио ; „куд погледниш, свуд је тама“ ; „и сунаше оно огријало, и оно је са неба ми па о“ и т. д. и т. д.

Да се занесе, да дође у одушевљење, неком лакше него човјеку анормалном. Што је по себи лијепо, за њега је то пута јешће и дивније. Као што већ рекосмо, у свијести његовој не није слика о предметима онака каква је, него каква није, па ако је што лијепо, онда је то њему сто пута јешће него ма којем другом обичном човјеку, а ако је ружно, нико као он и њему равни не ће осјећати ту ругобу. Због тога је често у муну са језиком, кад хоће да изрази што осјећа. Њему није доста рећи, да је нешто лијепо или ружно ; тако ће се изразити обичан човјек. Он се мучи и тражи у рјечнику обичних људи ријечи, којима ће изразити љепоту или ругобу онако како је он осјећа, па не пазећи је ту он пријегавља свакојаким доскоцицама, а највише приспо-

ма, поређивању, аналогијама. На тај начин постале су обрвине „с мора пијавице“, зуби „два низа бисера“ и т. д.

Љубити и мржити не може нико као анормалан човјек. У љубави и мржњи он не мари за себе; приносиће на жртву своју egzистенцију. Ту не само да се афекат пење на највиши степен, него може да се ослаи до тог степена, да савлада најприроднији нагон самоодржања, жељу живота. Није се дакле чудити, што у данашњем вијеку, који све виши број анормалних људи избацује на ову „плачевну долину“, све већма расте и број људи мушкога и женскога пола који сами себе убијају, било из љубави било из мржње. Из истих разлога препуњају се и луднице јевропске. Љубав и мржња најјача су два афекта, који могу овладати душом анормалнога човјека у толиком степену, да у тијелу његовом начине дар-мар, да га у вјечиту трзавицу баце, да га растроје и са свијем униште. Већ се у обичном животу каже, да у љубави и мржњи човјек ослијепи; у ствари самој он не ослијепи, него све види друкчије и о свему суди друкчије. Сила љубави и мржње у анормалнога човјека разваљује све ограде и уставе такозваног „здравог разума.“ „What love can do, that hates love attempt“ (што љубав може, љубав то и смије) каже Шекспир у јеванђељу љубави: у „Romeu и Juliet“.

Према свему томе идеалност је могуће само у људи анормалнога физиолошког састава. Само њихови живци кадри су да унесу утиске с пола у необјективног облику; само у њиховом мозгу може да никне кривотворена свијест о тој слици; само њихова живчана система кадра је да узбуни срце у највишем степену, а ово опет да својим животворним таласима заплусне цијело тијело, у кратко: да се начини узбуна по цијелом тијелу, да човјек дође у запнос, у одушевљење, у екстазу.

Иза овога више теоричкога разлагања да пријеђемо ближе к ствари и да освјетлимо своје поставке неколиким примјерима из наше и свјетске књижевности. Примјер ове ми не можемо узимати из старе књижевности; задатку нашем не би то могло послужити, јер и ако су нам остала из старог доба знаменита књижевна дјела великих људи, сами ти људи или нам нимало нијесу познати, или су нам познати са стране, која нема никакве вриједности за ова наша испитивања. Ми ћемо се послужити новијом књижевношћу и новијим представницима њеним, о којима нам је историја књижевности оставила биографских података.

Одавна се pjesници поређују с лудима. Стара латинска пословица: poetis et stultis

omnia licent (pjesnicima и лудима све је слободно) довољно је јасна у томе. Сам наш велики pjesник, владика Раде, каже у свом „Шћепану Малом“:

Поете су лудо покољење“

премда одмах, у интересу доброга гласа свог и својих другова, додаје стих, којим се та изрека приписује људма незналицама.

Овидије, модерни pjesник старог доба, рекао је за поете: „Est Deus in nobis; agente callescimus illo.“ (Бог је у нама; његовом радњом ми се загрпјавамо).

Ми не ћемо да идемо тако далеко, па да кажемо: pjesници су луде, или pjesник и луда свеједно, премда генијалност, по доказивању новијих философа-физиолога *) стоји на крајњој граници, иза које одмах долази ако не права лудост, а оно сузудост. Нашој теорији више одговара, ако речемо: pjesници су људи анормални; функционисање главних органа душе: мозга, живчане системе, па ушљед тога и срца не одговара код њих са свијем физиолошким правилима, или ако се хоће да се лаички изразимо: pjesници су више или мање болесни људи.

Pjesничтва не може бити без идеалисања; само стихотворства може бити без тога. Како смо нах напријед показали, да само анормални људи могу идеалисати, то логично излази отуда, да само анормални људи могу бити pjesници. Та анормалност не мора бити права болест, премда, као што ћемо видјети, има извесних болести, правих патолошких стања тијела, које јако потпوماжу идеалисање, дакле и pjesничку производњу. Та анормалност, као што већ рекосмо, састоји се само у извесном одступу од нормалности.

Њемачки философи, по првасходству метафизичари, не могу ни на овом пољу да се отресе своје старе навике. И овдје они тумаче непознато још непознатијим. Кад не могу што да протумаче начином правилним, они изумију какву год ријеч, обично страну, која им онда служи на мјесто дефиниције ствари, која би се имала протумачити. Тако по њима pjesничтво постаје „инспирацијом“ или „интуицијом“.

Шта је то „инспирација“ или „интуиција“ у pjesничтву, то ниједан међу њима не зна да каже. По смислу саме ријечи судећи „инспирација“ би морала одговарати ономе што је Овидије рекао о pjesnicima. Морао би бити у пје-

*) Genie und Wahnsinn. Eine psychologische Untersuchung von Dr. Paul Radestock. Verlag von Eduard Trewendt in Breslau. 1884.

Psychologie des grands hommes, par Henry Joly, professeur suppléant à la Faculté des lettres de Paris. Paris: librairie Hachette & Cie, 79, Boulevard Saint-Germain, 79. 1881.

спиритима неки Бог, који им даје, који их „задах-
њује“ (инспирује) неким необичним узвишеним
(идеалистичним) мислима и осећајима.

Кад pjesник један тако збори, онда то још
има смисла. Али кад философ тражи некаквога
парочитог Бога у pjesнику, кад он тражи неку
инспирацију унутрашњу или спољашњу од некога

бића засебнога које иначе нема никаква посла с
човјеком, онда је то просто једна псемачка мета-
физичарска бесмислица, као што их и иначе има
на товари у философској књижевности не-
мачкој.

(Наставиће се).

Краљева лубања.

Балада

Јована Поповића-Липовца.

„Дворани моји, донес'те вина,
Првенца оног, ка' људска крв,
У златан пехар гешидских пенина
Који преда миом гмижу ка' црв!

Лонгобард које надвлада мачем
Под мојим водством и под мој стјег,
И пјесму њину претвори плачем
И све у роцеки загна их збојг!

А ја им краља клетога убих —
Кунигуд име краљу бје том —
Његову главу стару одрубих
Баш овом саблом и десницом!

Евала слуге, вино ка' плам,
А пехар сјајан ка' сунчан сјај!
Дед ните вино, није а' ве страм?
Овакав живот прави је рај!

Куднимо чаше — у здравље ваше,
Господо моја, наздрављам ја,
Нек буду ните миншце ваше,
Италија моја мора бит' сва!

Кликуноше гости из снега гласа,
Ка' бурног мора још бјесни вал,
Ка' триста кад се здружи таласа:
„Да живи Албоин, први наш краљ!“

„Хвала вам браћо! Дворани вина!
За празном чашом не лебде руке...
Извед'те двјеста гешидских пенина,
И метните их на живе мукe!“

Још краља њиног лубања нека
Сад одма буде на овај пир,
Коју ћу чува' ц'јелог мог вјска
И дат' је небу — ма нека' мир!

Гледајте чашу, гости ми мили,
Није ли л'јена? — велите: да!
Ка' силни божи да се слиди
Промо врагу на узас, стра!

Пехарник, гђе си? напули чашу —
Лубању ову — вина ка' плам!
Да Бог поживи краљицу нашу
Коју ја љубим ка' свети храм!

„Краљица млада нека нам живи!“
Кликуноше гости ка' сјајан гром,
„Беноти њеној свако нек се диви,
Ка' народ вјерни идошу свом!“

„Здравицу примам, гости нам мили,
На њој вам фала — и мужу мом
Послушни вазда и вјерни били
Ка' муње што је послушан гром!“

Ал' вино нећу испити млада,
Опрости краљу — веље је зло...
Кад мислим јадна, ох мукe јада!
Да је мог оца лубања то!“

Но краљ ражљубен закрикну тада:
Ка' краљ пустише, поноси дав,
Кад га сени стрелом на земљу пада
Уздихтав прије од гњева сав:

„А ја ти с' кунем, тако ми неба,
— И круне моје и мача мог
Да руино вино попит' ти треба
Из глумене главе злотвора мог.“

Вољом ли нећеш — крвник ће мачем
Принуди' жену на силу бре!
Да мора слушат' ма било с плачем
Краља свог жена налоге све!“

Краљици младој сјежнуше очи:
Ка' муње када закресе кријес,
Са стоца свога на једном скоцих
Ка' црвог пакла још црви бјес!

„Ха гром и напо — ја нећу пити —
Ил' хоћу, мужу, животе мој...
За тебе хоћу ја крвцу лити
За тебе даћу и живот свој!“

Тад мигом ова и пртом лица
Позове она дворана свог:
„Између оних малих кутија
Донеси прстен мужа ми мог.“

Дворанан брзи послуша рјечи,
Ка' да је неба то био глас,
Ка' да с алтара р'јеч та зазвечи,
Донесе прстен отрован вас.

„Ал' мужу мили, дјелу с тобом
Пуну чашницу, у реду ј' то,
Да ти са твојим најјерним робом
Подјелиш добро ка' што би зло.“

„И хоћу душо, анђеле мили,
У твојој руди рајска је сласт,
И силини божи сада би нили
То рујно вино — теби на част!“

„Евала краљу, ти попи пола,
А ја ћу друго испити сад,
Јер отров биће су триста бола
И твој животу и мому над...“

Јер отров то би те испи сада,
Осветих оца, осветих дом,
Учиних да мој народ не страда
Под твојом владом кривом злом!“

„Што рече? отров? — отров? ај Боже!
Освети мене — ил' ја ћу сам!“

Нек елугу људи ватру наложе,
И спале змију на живи плам.

Ал' клонем веће — крв ми се леди
И жила мојих — следи се ток,
Већ црна смрт ме из близу слједи
И животу ми већ стави рок.

Ох змијо једна, отровна змијо,
Најврућег пјеска те има евјет,
Ох што сам јадан отров попио —
Из твоје руке — демоне клет!...

Умirem сада донес'те — воде —
Сјај — круне — даћу — за једну кап!
Остај ми збогом — мој — ми-ли — ро-де —
Иушмо се мог — жића — слат!“

„И ја ћу враже, за тобом млада,
О — све — тих — оца о — све — тих дом,
Учиних да мој — на — род — не стра — да
Под тво-јом — владом — кривом — злом!..“

Бјелопавлићи.

Г. Максим Шобаћ, трговац из Никшића послао ми је своје описане Бјелопавлића у два прилога, у једином прилогу за историју, географију, топографију и археологију, а у другоме, прилогу „описане обичаја округа Бјелопавлићког.“ Овај прилог садржи први прилог у уверењу да ће многи са задовољством прочитати ово Шобаћево описане. Описане г. Шобаћа ја саопштавам готово онако како га је послао, са врло незнатним измјенама и поправкама.

Г. Шобаћ је упутио своје описане са следећим писмом управљеним на мене.

Госп. Марку Драговићу, секр. мин. просвјете.

Добро сам од вас књижицу „упуство за скупљање грађе за историју и географију Црне Горе.“ Ја сам се за то и потрудио, да учиним што сам кадар, ма да сам болестан већ годину дана. Под насловом „прилог за историју“ написао сам 19 страна о округу бјелопавлићком, а под именом „Обичаји“ 13 страна и то Вам шаљем.

Ви ћете ствар оцијенити — и виђети има ли што да ваља, па ми према томе пишете. Ја сам „Упуство“ као једном попу (богослову) е вели да он нема, а ваљало би да има сваки ваше упуство. Истина, наши су људи невјешти и доста нехајни за такве ствари, али д'ако се ко год у одазове. Да сам здрав пошао бих преко племена да што више материјала скупим.

Драги Марко! Ја поштујем предузете Ваше и жељим ви срећан усјељ. Поздрављам, Ваш поштоватељ.

Никшић, Марта 1884.

Максим М. Шобаћ.

ПРИЛОГ ЗА ИСТОРИЈУ.

(По топографији и археологији).

Племена, нахија, или округ Бјелопавлићи. Ово племе или нахија данас налази се у средини државе црногорске у тако званим Брдина. Границе округа бјелопавлићког ово су:

На источној страни округ граничи племеном Циперским код мјеста Пазаришта (код гра-

да Спужа), па даље на р. Брестичу, на Градину на Кисовик, Бијели Врх, Стражницу и Лебачник (брда). Прама племена Ровцима на брдо Матаник. До племена Жупе на Штитов, Шеничшта, Заџуће, Јаворак и воду Јаворачку, Присоје, Закамење, Сиљевац и т. д. На сјеверу граничи на брдо Острог и до села Пошвје. Одатле ријеком Зетом, која дијели пл. Шченишта од Бјелопавлића, до села Кујаве, одатле Бјелопавлић заузима и десну страну поља до самога брда Гарча, а подножјем овога, водећи ријеком Сучицом, до пл. Загарча на Плану и Савањин (брда) спушта се на р. Дужницу; одатле на Црљену Стијену, на Веће Брдо, а одатле пољем села Грба на Камени Моест, на путу ниже г. Спужа. То је и с ратним добитком.

Округ Бјелопавлићки састоји се из равница и планина. Његову равницу на југозападу дијела р. Зета. Предно питом и плодан као у Приморје, и нарочито пуно насељен. Планина им служи за испану стоке и за сјечу горе (шуме), које на поједиња мјеста има прилично, а шума је разна као јасен, рањ, (граница), граб, зановет, липа, лијеска, буква, јавор, млечика, смрча, бор, јела и т. д. Од новије доба у тим планинама на мјеста се коши, сије кртола и које бијело жито као јечам, рањ, просо и јелда, зеље (купус). Те су планине већим дијелом безводне, али се љети назади снјјега по јамима и провалијама, чим се народ помаже. Дивљак је у њима ова: курјак, дом. међед, дивљг венчар, дивокоза, срња, јазвац, кунa и лисица. Без планине сточарства не може бити, ни земља не да у пола рода без љубрења.

О чему народ највише живи. Главни су му услови домаћука ратарство и сточарство. Баштине скоро нико нема доста. У новије доба земља се оре*) два пута на се сије; сије се и озимо жито: меница, јечам, рањ и т. д. Руметин почиње се сијати од половине Априла, па до половине Јуна траје. Озимо жито етиже од Троице до Петрова. Од скора се земља врло уредно ради, али усјеви у

*) Такође се и окопава двалут. Окопавају и мушки и женски. Жене не ору и не косе, друго свашта раде. II.

брзо гину од летњих жега, а луке крај р. Зете често плави јесеня вода. У сточарству држи коње, маже, магарца, говеда, овце и козе. Олаца је све више, а коза све мање; и свиње се све више држе; од пернате живине само кокоши. Од своје животиње он се мрси и подмирује своје домаће потребе покретством трговине. Куће су престојоцима, поземљаче и на таван (под); ко може с кламом, а сиромашу с оумењу. Живи престојо од својих производа, у храни и одијелу. Страни сабрикати тек почињу продирати. За пиће производи се из њихових винограда добро вино и ракија. Воће разано. Дувала се све више производи, по нешто сивене бубе, руја и траве бухарице. Трговачки извоз из земље иде: вуна, коже од ситне стоке, посак, звијерка и живи мал; од земљорадње само дуван; а вино, ракија, воће и т. д. иде на унутрашње пазаре (тргове) а то су: пређашња „Претина главица“ сада Даниловград, Подгорица и Никшић, же се народ сваке седмице скупља на сајмове доносећи све своје домаће производе, њих продаје трговцима, и од њих купује што му за дома треба. Хране се не извози, али кад роди бјелонављичка равница, она продаје другоглеменцима, за то се вели: „Кад роде Брада, родила је и Црна Гора“. То значи да је онда јевтиниога жита и доста га за сву државу.

Име предјелу Бјелонавља дошло је од њиховог родоначелника Бијелог Павла, од кога они поријекло своје воде, још од знатног боја косовског.

По народном предању, прије Косова, мјесто се звало Зета или Лужани. За „Лужане“ чини се као да се и сам предјел тако називао, а други мисле да је то била нека народност „Лужани“, али ја држим да је и обоје то, али да је произишло од земљишта лужавог: Луг на Лужани, одашта и Косови Луг у истом предјелу, можда нешто од Косови, али прије да је то старо име словенско — наведено ту у Лугу же се могла чути а и данас се још чује милом пјесме од тица косова у дугу који и данас постоји.

О битисању и нестанку Лужана има нешто из народнога предања мислим у Вуковим збиркама, а можда још ће год. Народне су приче сличне у томе.

До косовског боја, овђе су живјели Лужани и, старински народ. Били су богати ема безбожни, а јак и силни. На сабор су се сви скупљали на Јеленак код цркве, и њихови главари колико су били безбожни и силни с коња су примали наору на коње! За то их је сам Бог покарао. Они се једном покољу на сабору између себе, а покољ настави свују по племени, и од тога је покоља мало ко остао.

Виница пак и ово долажу:

Бјели Павле, син Леке канетана призренског и Дукаћина, кад је утекао из Косова, же му је отац погинуо, од силе турске, добјежа Вану Лужанском, с њим још 2—3 љака, један поп и један свети владица. Њих приман Ван лијепо. али главари ни се ругаху, и прозову их „бегунима“ и „ликогањима“. Свети владица се највише јау за непомштењу, па оде некуђ у свијет; али прокуне Лужане, а Павла благослови: да се Лужани ископају и затру, а Павле да се забије на лужанско згариште, и да његово племе буде велико и срећно, као што је било његова оца Леке. Канетна се испунила, Лужани се затрли и све остало на Бијелог Павла, господичића и сојевића Српскога.

Бе се најприје накупио Бијели Павле?

Бан Лужанин, господар, стојао је на село Сретињу *). Био је врло богат, али није имао синова, до

једну ћер. Он узме Бијелог Павла, да му ћер и учини га напљедником. И тако Павле добије Багово имање и господство, од кога су Бјелонављичи.

О синовима Павловим у опште се прича да их је било три, али се за имена им различно тумачи, по читувања родословним. Али ће најјероватнија бити имена: Павка, Петрушина и Петра, по томе што се по тим родоначелницима данас називају три браства или племена: Павковичи, Петрушиновићи и Вражегирци од Петра. Што се и потоњи не зову по свом родоначелнику, прича се ово:

Петар, као најмлађи од браће, нешто се расрди на браћу, па оде од њих у гору ниже Острога у даи. село Ронча. По неком времену браћа чују за њ и оду му у госте. Послеје су причали како се Петар населио у један вражи грм — (честу), и за то се племе од њега произашло прозове Вражегирци.

Моја ојцена наведеног народног предања.

Пошто ова и овим слична предања нијесу стари нити штогод у грчке гатке замршена, историја их у самој ствари може примити као живо слово, и то по мом свађању овако:

Да је народ лужански заиста постојао, да је тај народ био неуредан и да се клао и с другим и између себе, као и њихови нови напљедници Бјелонављичи што су се између се клали до скоро; даје да су Лужани у раздорима међусобним и неким вој, нама понузи и изгубили свој негдашњи глас и поријекло; а за тим долази њихов напљедник другог поријекла значајнији и јачи, који загосподари мјестом (предјелом), мјестом, кога потомство и народ, из уважења и поштовања, прозива именом свога старјешине и родоначелника: Бјелонављичи.

Је ли пак Павле био, како се мисли, баш син чувенога и знатнога Леке Дукаћина, за то се не може јамчити. Али се и томе може вјеро поклоници и по томе, што је племе узело као вјечни споменик његово име — племени Бјелонављичи. А да Павле није био тако велика личност, али бар син великог или знатног оца, за кога и наша историја и појезија прича: неби га ни народ тако уважавало и овековјечило његово име у његовом потомству.

Што се тиче потомства Лужана и Бјелонављича, то и сама предања говоре: да је остало нешто народа од Лужана, и да се и Б. Павле оженио од Бана Лужанина. А то се по томе може закључити само толико, да је народ пзмјешан нови са старим Лужанима; само је нови досељеник узео надмоћје, па се допије се радије знало по новом и бољем дошљаку под којим је народ уредији и напреднији бивао. За то се данас свакоме увреда учини ако му речени да он није унук Бијелог Павла Лекића, за кога ти сваки радо прича. По томе народном уважењу и може се вјеровати, да у самој ствари народно предање погађа за Павла Лекића. А да је Лека и неку невјеру Србину учинио (по историји), нега се — народа — то не тиче. Он би ти рекао да је Лека такви господин и владар био, да његова ћер није бегенисала узети ниједног од војвода, па ни Марка Краљевића!

Горје сам већ казао како се племе Б. Павла, по његова три сина, дијелио одавно на три племена: Павковиће, Петрушиновиће и Вражегирце. Од три племена три су батаљона војске, а и канетаније три; но како је земљиште Вражегирца предвојено и размакнуто, то је овима дат још један канетан и то скоро. Број војске скоро је поједнак у сва три батаљона, а у сва три има војника — 2200.

*) Одат је на погледу чат до на Скадарско Језеро, у Румије и Скадра. II.

Предио Вражегрмаца лежи у горњој, а лијевој страни Р. Зете од Острога, па дуж испод планине до Брда Граца више села Винаћа; то је дио горњи; а доњи су у селу Мартиниће, Глизицу и Ђурановиће, до града Сужа.

Петрушиновићи и Павковићи. Први су махом у равници, а други крајем у гори, али доста измијешано. Што ови више живе о пољу, то Вражегрмци о планини.

То је све што имам опћега казати о Бјелопланима, племену, које је у политичном смислу свагда било знатно, јако и самостално, независно ни од кога *). Што имам још рећи у прилог историје, то су различне појединости и старине.

(Наставиће се).

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Учена друштва.

(Југославенска Академија знаности и умјетности.) У сједишци историско-филошког разреда ове академије, држаној 19. пр. м., читао је прави члан њен Н. Нодило своју расправу: „Религија Срба и Хрвата на главној основи епских пјесама. I. Дио: Сутвид и Сунце.“

У уводу разлаже писац, како је криво мишљење оних митолога, који Србима и Хрватима одријечу обилну епску митичну творбу. Стари Срби и Хрвати дишаху у зраку насићену божанством, и богови зачињаху највише њихове пјесме. Особито у подручју јеваскога народа и дилекта сачува се, како старинско дебело правдојерје, тако и прилику богата оригинална пјесма. Хришћанство је дабоме доста којешта порушило током времена; али непознато, дубоко усјечено, прокишло је новој религији на се богови збогем на само у неке обичаје и обреде него и у пјесму, како јуначку тако и женску. Мит има отпорну моћ готово неоцењиву. Богови постадоше људи, тијем више што бијаху као људи и на старом Олимпу Хрвата и Срба сликали. Те богове вата тражили, више него у неким свецима хришћанским, у многим јуначима нехисторичним, а и у самим погледкојим лицима, прозваним хисторичним именом. Кад су пак нађени, треба им до краја расплести мит. Овако се може старој религији учити цијели састав, јер за то још има у довољном броју татака боговских. На погледу нам је свијеста Рајевина и високи Београд богова, а негде онамо, у извјесној даљини, Удбина црнога бога и тамних духова. Срби и Хрвати, што се тиче пантеона, стоје некако у средини између Јелина и Римљана. Одарени, као и Јелини, вавредним пјесничким осјећањем, но без живе маште и претанкога јелинског разбора љепоте, а неупитањени, као Римљани, у строгом формализму ратарскога живота, они изданоше окрете богове.

Истраживаоцу религије Хрвата и Срба, пјесме ако и митичне, нијесу једнаке вриједности. Ваља строго дачити у тим пјесмама двије периоде. До XV.

вијека народ још имавање своје поглаваре у свим источним крајевима народнога земљишта. Уз независни живот политички орла се и свјежа пјесма бољих времена. Но, кад турски мач пречеће скоре све конце независности, и хајдучи замијешане поглаваре и господу народну, онда се слободна пјесма јуначима и појучаним боговима понављане раздијеже по хајдучким збојевима и на гозбама хајдучким. Прва свакојаким хајдучким нога увуче се у храм епских и хрватских богова, те је она пјесма замућена, и слаб је павор за њерске старинске паворе. Ипак, подређено служи истраживаоцу.

Писац показује за тим, до којих је резултата дошао у овом првом дијелу радње своје.

У Рајевини сједи Сутвид, бог видјела и највиши ратни бог против таме и свијех душмана. Има жену, али јој се не зна имена, ако није Вида. Богу су тргови највиднији у Приморију, Макарском и Неретванском, и у неким уломцима давних химана Страхових по Лици и по Сријему. У пјесмама епским налази се под именом Страхињин.

У високом Београду царује Сунце, давач топлоте, хљеба и здравља, како му каже и име Бог што је с почетка особито њему припадао. Жена му је Жива, којој снајачу прироште и додоло.

Дивно коло дванаесторице синова окупила се околу Сунца. То су његова лица, различите хипостазе у годишњем току његову преко дванаест мјесеца. Први му је син Божић, који се јавља у пратњу Кољеле. Послеји бабина постаје у мјесецу Јануару Дојко Вук. На њега се односи што причају пјесме о Дојчину и о Дојчетићу. Баизанац је Дојку Бошњо Рајко, сунце у Фебруару. Амо иду лазарице. У његовој Марта стао Стојан, са женом Златом и вилама, које се бију на Попинама. Уз јачу природну топлоту мјесеца Априла бануо копањик Давор, који бој бије на Аждају, а приврјенчава за се огњевиту Јаљву. Притајо се Давор под хришћанским именима Јована и Јовице. Са пролетним цвијећем мајским долази Голеновић Јуре, коме је други прикривач гдјешто и Краљевић Марко. Име Богу ваљда бијаше Јарко; жена му је Лада, коју ладају ладавице. У Јуну сунце уступа, те је оно Уступало; прикрива га име Павле или Дрловић Павле. Можда му је друго име непознато Сварог, те има сина Сварожића, сада св. Пантелију; но поуздано му је жена Леља. Амо иду краљиче и рушаче. Са даром готове и сиремилене дјетине приказује се у Јулу Радослав, обично под овим именом, али више пута и под именом св. Петра, или андроског поглавару Михаила. Радослав брани берићет од Хале, а жени се божицом, сличном Јаљви. Пржећа Сунце мјесеца Августа износи бога Гавана, са охолом госпођом. У епским пјесмама, а гдјекад и у женским, Гаван је Грчић Манојло. У Септембру и Октобру Сунце вла надимак Бијелић и Златокосић, који се хришћански прозивају Кузман и Дамјан. Права имена двојици богова нијесу поцпу позната; но он има имена двају сусједних сунчаних лица, у Новембру и Децембру. Последињи годишњи богови зову се Облак и Кајица.

ИСПРАВКА.

У прошлеме броју (24) „Црногорке“, на стр. 102, мјесто: Други чин, читај: Први чин; а на стр. 105, у претпоследњем стиху, мјесто „видосте“, читај: видјесте.

*) Кад се само опоменуемо удара Турака на село Слатину, на јунака Петра Бошковића, војводу Врског (за кога пјева владика Раде, у Огледалу Српском), и то 1720 год. кад је Турака на највећем језу у Јевропи; па ни тада Брђани не признају сузана по се бију с Турцима, као што су прије и после тога, са свакима ко их је нападао, па и с Црногорцима. Бјелопланинци су потинали под Црну Гору у вријеме владике Петра I.